

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΤΕΜΠΛΟΥ Ι. ΝΑΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΗ ΝΑΖΑΡΕΤ

Αντώνης Πατεράκης
Ζωγράφος - Συντηρητής Αρχαιοτήτων

Στο βορειοανατολικό άκρο του Ισραήλ, 130 χιλιόμετρα από το Τελ-Αβίβ, βρίσκεται η πόλη της Ναζαρέτ, που απλώνεται πάνω στους λόφους της Κάτω Γαλιλαίας, κοντά στη λίμνη της Τιβεριάδας. Εδώ βρίσκεται ο Ναός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και μέσα σ' αυτόν η Πηγή της Παρθένου, όπου, σύμφωνα με την παράδοση, παρουσιάστηκε ο Αρχάγγελος Γαβριήλ και ανήγγειλε στη Μαρία τη γέννηση του Ιησού.

Άλλες εκκλησίες που σχετίζονται με τα γεγονότα της Καινής Διαθήκης είναι η Λατινική του Αγίου Ιωσήφ, του Μνήστορα της Παναγίας, κτισμένη στα ερείπια του σπιτιού της Αγίας Οικογένειας, και η Γραϊκο-Καθολική, κτισμένη επάνω στο μέρος όπου ήταν η Συναγωγή της αρχαίας Ναζαρέτ.

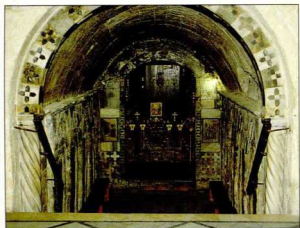
Η Ναζαρέτ σήμερα, με 70.000 περίπου κατοίκους, είναι ένα ετερόκλητο σύνολο εθνών και θρησκειών με ξεχωριστά κέντρα και τόπους λατρείας. Έτσι, δίπλα στους Μουσουλμάνους, τους Άραβες και τους Εβραίους, βρίσκονται Χριστιανοί Ορθόδοξοι, Ρωμαιοκαθολικοί, Μαρωνίτες, Δρούσοι και άλλοι.

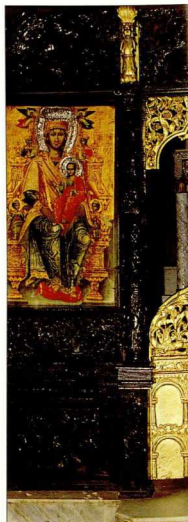
Γενική άποψη
της σημερινής Ναζαρέτ.

Αριστερό τμήμα τέμπλου
πριν από τη συντήρηση.

Τμήματα βυζαντινής
και παλαιοχριστιανικής
περιόδου του ναού.

Δεξιό τμήμα τέμπλου
πριν από τη συντήρηση.

Αριστερό τμήμα τέμπλου
μετά τη συντήρηση.

Κεντρικό βιβλιόφυλλο
κατά τη διάρκεια
της συντήρησης.

Χρήση πολυουρεθάνης
κατά τη διάρκεια
της συντήρησης.

Δεξιό τμήμα τέμπλου
μετά τη συντήρηση.

Ο Νάος του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου είναι σταυροεισπίστεγος Βασιλική. Περαιτώθηκε γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα. Μέσα στο ναό υπάρχουν δύο ακόμα κτίσματα εκκλησιών, το ένα της παλαιοχριστιανικής εποχής, όπου βρίσκεται η Πηγή της Παρθένου, και το άλλο της βυζαντινής περιόδου. Μέσα στον κεντρικό ναό δεσπόζει Ξυλόγλυπτο τέμπλο, κατασκευασμένο το 1767, σύμφωνα με την Ξυλόγλυπτη επιγραφή:

ΧΑΤΖΗΑΝΔΡΑΣ ΔΠΟΤΗ-ΜΑΙ ΕΞΟΔΙΑΚΕ
ΤΟ - ΤΕΜΠΛΟ ΚΑΙ ΤΟ - ΕΦΙΔΑΚΕ 1767

Η συντήρησή του είχε κριθεί απαραίτητη τόσο από τον Μητροπολίτη Ναζαρέτ Κυριάκο και την Αραβόφιλη Ορθόδοξη Κοινότητα όσο και από τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Διοδωρο.

Το αίτημα για τη συντήρηση έγινε αποδεκτό από τον πρώην υφυπουργό Πολιτισμού κ. Ν. Σηφουνάκη και κλιμάκιο συντηρητών της Δ/νσης Συντήρησης Αρχαιοτήτων μετέβη στην πόλη της Ναζαρέτ για την αποκατάστασή του.

Το τέμπλο, διαστάσεων 13 x 4 μέτρα, κατασκευασμένο εξαρχής για το Ναό του Ευαγγελισμού, στηρίζεται σε 14 ορθοστάτες και μία δόκο, που πακτώνεται στους τοίχους της εκκλησίας.

Τα γλυπτά μέρη του είναι κατασκευασμένα από ξύλο καρβυδίου, που χρησιμοποιείται συχνά στην εκκλησιαστική Ξυλόγλυπτική.

Τα ξύλα στρίφηξ από την πίσω πλευρά είναι συνδυασμός από κωνοφόρα και πλατύφυλλα δέντρα. Η σύνδεση των Ξυλόγλυπτων τμημάτων μεταξύ τους γίνεται με μεγάλα χειροποίητα καρφιά. Το τέμπλο αποτελείται από αλληπαλλήλες γλυπτές ζώνες με επαναλαμβανόμενα φυτικά μοτίβα, σε συμμετρική διάταξη με στοιχεία ελληνικού μπαρόκ. Η ζώνη πάνω από τους κιονίσκους, που διαχωρίζουν 12 δεσποτικές εικόνες, κομείται με διάταξη Αγγέλων. Ολόκληρος ο θρυσικός του τέμπλου, από τη ζώνη της αμπέλου και πάνω, προβάλλεται προς τον κεντρικό ναό. Την αισθητική εικόνα συμπληρώνουν τα τρία βημόθυρα, κατασκευασμένα και αυτά με την ίδια τεχνική. Το τμήμα του δωδεκαόρθου δεν υπάρχει, όπως επίσης και η στέψη, εκτός του Σταυρού.

Το τέμπλο στο σύνολο του είναι καλυμμένο με σκούρο χρώμα, το οποίο δεν αφαιρέθηκε κατά τη διάρκεια της συντήρησης.

Τα προβλήματα φθοράς που παρουσίαζε ήταν:

α) Φθορά από τη δράση εντόμων που καταστρέφουν το ξύλο (σαράκι, τερμίτες), με αποτέλεσμα ορισμένα Ξυλόγλυπτα τμήματα να μην υπάρχουν πλέον, ενώ άλλα έχουν σαθροποιηθεί.
β) Το κεντρικό βημόθυρο, το τόξο της ωραίας πύλης και οι άγγελοι πάνω στους κιονίσκους είχαν καλυφθεί με παχύ στρώμα μπρουντζίνας.
γ) Επικάλυψη σκόνης και άλλων οργανικών ουσιών στην Ξυλόγλυπτη επιφάνεια.

δ) Στα τμήματα εκείνα που είχαν φθαρεί λόγω της δράσης εντόμων που καταστρέφουν το ξύλο είχε γίνει παλαιότερα συμπλήρωση ή στερέωση με συνθετικό στόκο.

Οι εργασίες συντήρησης που πραγματοποιήθηκαν από το κλιμάκιο συντηρητών ήταν οι εξής:

Α) Αφαίρεση της μπρουντζίνας από το κεντρικό βημόθυρο με μηχανικό και χημικό τρόπο (αιθά-νόλη, print remover). Αποτέλεσμα του καθαρι-

σμού ήταν η αποκάλυψη ένα κόκκινο χρώμα που κάλυπτε τις παραστάσεις των φυτικών μοτίβων και ένα σκούρο μπλε προς μαύρο για φόντο. Τα ίδια χρώματα αποκαλύφθηκαν και μετά τον καθαρισμό του τόξου πάνω από την ωραία πύλη.
β) Αφαίρεση της μπρουντζίνας, όπως προηγουμένως, από τα αγελάκια πάνω από τους κιονίσκους. Κατά την αφαίρεση αυτή αποκάλυφθηκε το σκούρο καφέ βερνίκι με το οποίο είναι καλυμμένο όλο το τέμπλο.

γ) Συμπλήρωση Ξυλόγλυπτων τμημάτων, που είχαν υποστεί φθορά, με τη χρήση πολυουρεθάνης (polyurethane resin A2-44).

δ) Στερέωση τμημάτων που είχαν φύγει από τη θέση τους με λευκή (PVA emulsion) και θερμοπλαστική κόλλα ολικόνης, καθώς και συμπλήρωση με ξύλινα τμήματα, όπου αυτό ήταν αναγκαίο.

ε) Ο συνθετικός στόκος που είχε χρησιμοποιηθεί για τη συμπλήρωση σαθροποιημένων τμημάτων δεν αφαιρέθηκε, διότι υπήρχε κίνδυνος κατά την αφαίρεσή του να δημιουργηθεί μεγαλύτερη φθορά στο ξύλο.

στ) Αισθητική αποκατάσταση που αφορούσε:

α. Τον καθαρισμό της Ξυλόγλυπτης επιφάνειας από σκόνη και άλλες ουσίες.

β. Χρωματική αποκατάσταση (liquitex acrylic paints) των φθαρμένων τμημάτων, που συμπληρώθηκαν με πολυουρεθάνη και ξύλο.

γ. Επιφανειακή χρήση βερνικίου ντεμί-ματ (Rembrandt Matt and Gloss Varnish).

Τέλος, όσον αφορά την απεντόμωση του τέμπλου και των άλλων ξύλινων αντικειμένων μέσα στο ναό, θα γίνει με το αέριο βρωμιούχο μεθύλιο από ειδικό συνεργείο, προκειμένου να σταματήσει αποτελεσματικά η δράση των εντόμων που καταστρέφουν το ξύλο εδώ και μεγάλο χρονικό διάστημα.

Το κλιμάκιο των συντηρητών αποτελούσαν:

Αντώνης Πατερράκης	(Δ/ση Συντήρησης Αρχαιοτήτων)
Αριστέιδης Γέροντας	(Δ/ση Συντήρησης Αρχαιοτήτων)
Δημήτριος Γελαδάκης	(Δ/ση Συντήρησης Αρχαιοτήτων)
Χρήστος Ναουμής	(1η Εφορεία Βυζ. Αρχαιοτήτων)
Γιώργος Μπαλής	(Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών)

Conservation of the Sculpted Wooden Iconostasis in the Holy Church of the Annunciation in Nazareth.

A. Paterakis

The Ministry of Culture in Greece was called upon by the religious magistrate and the Arabic-speaking community of the city of Nazareth to attend to the conservation of the historic Greek Orthodox Church of The Annunciation in this city. A mission was sent to Nazareth consisting of a specialized team of conservators by the Minister of Culture, Mr. N. Sifounakis. The problems of deterioration of the sculpted wooden (walnut) iconostasis of the church were related to tunneling by woodworm, overpainting with copper-based paint (minimation gold) and other former interventions. Conservation treatment of the iconostasis consisted of the mechanical and chemical removal (ethanol, paintstripper) of the overpainting and filling of missing areas with polyurethane resin (A22-44) and walnut wood which was adhered with a PVA emulsion adhesive. Conservation treatment was completed with the cleaning, color integration (Liquitex acrylic paints) of compensated areas and lacquering (Rembrandt Matt and Gloss Varnish). Fumigation is planned for the continued preservation of the iconostasis.

Βιβλιογραφία

1. The Land of Jesus, εκδ. Bonechi & Sterniatzky, 1993.
2. Βασιλικού Ἱεροῦ Ἐκλ. Ἱστορίας, εκδ. Ε. Τζαβέλας Α.Ε., 1992.
3. Δημήτριος Σταμάκου, Νεοελληνική Λαϊκή Τέχνη, 1993.